

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Інна Олександрівна Кости́ря

Доктор політичних наук, професор, завідувач
кафедри міжнародних відносин,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
вул. Євгена Коновальця, 36, Київ, 01133, Україна

E-mail: prorectorknukim@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2654-8472>

УДК: 341.325:327

Inna Oleksandrivna Kostyrya

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of International Relations,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Yevhena Konovaltsia Street, 36, Kyiv,
01133, Ukraine

КОНЦЕПТ НЕЛІНІЙНОГО ФЕНОМЕНУ ПОСЕРЕДНИЦТВА В ДИПЛОМАТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ: ДИПЛОМАТИКА ДИПЛОМАТИЧНИХ АРХІВІВ

Received 30 September 2021; revised 27 October 2021; accepted 12 November 2021

DOI: 10.15421/352127

Анотація

В статті аналізуються витoki сучасних принципів посередництва в переговорах, практики підписання договорів, механізмів дипломатії впливу. Використання методології із парадигми дипломатії в дослідженні процесу надходження, форми, змісту, функціонування, історії створення документів обумовлено зверненням до класичних дипломатичних архівів та використання історико-логічної, системної, порівняльної методології для прояснення динаміки становлення посередництва. Встановлено, що нелінійний феномен посередництва із теоретичної рефлексії суфійських філософів Аль Газалі, Ібн Арабі соодійської дипломатичної практики є загальноцивілізаційним надбанням і широко вживалося ще у часи дипломатії фараонів, фінікійських міст, рицарських походів і були узагальнені в «геометричній» дипломатії Лейбніца та Кауніца.

Ключові слова: *династична дипломатія, «геометрична» дипломатія, феномен посередництва в дипломатичній традиції, стратегічна дипломатія.*

The concept of the mediation's nonlinear phenomenon in the diplomatic tradition: the diplomatic archives' diplomacy

Abstract

The article analyzes the origins of modern principles of mediation in negotiations, the practice of concluding agreements, mechanisms of influence diplomacy. Due to the appeal to classical diplomatic archives and the use of historical, systemic, comparative methodology to clarify the dynamics of the formation of mediation, the research uses the paradigm of diplomacy methodology when looking into the process of admission, form, content, functioning, and history of the documents' creation. A nonlinear interpretation of the phenomenon of mediation in the regions of intersection of interests of many ethnic groups and states was proposed by Sufi philosophers Al Ghazali, Ibn Arabi. It was not an idea or a concept, but rather a technology of successful behavior, life in a world full of spiritual needs, cultural traditions, economic and political interests of various ethnic groups, proto-states in the conditions of mobility of borders, borders. This was the specificity of the territories of Central Asia almost until the XVI century. The study suggests that "mediation" is assimilation, and a kind of willingness of actors in international relations to adhere to universal values and recognize the right of the individual to be part of one or more communities simultaneously. It has been established that the nonlinear phenomenon of mediation in theoretical reflection of the Sufi philosophers of the diplomatic practice such as Al Ghazali, Ibn Arabi of Sogdian is a common civilizational heritage and was widely used even during the diplomacy of the pharaohs, Phoenician cities, and knightly campaigns, as well as were generalized in "geometric" diplomacy by Leibniz and Kaunitz.

Key words: *dynastic diplomacy, geometric diplomacy, the phenomenon of mediation in the diplomatic tradition, strategem diplomacy.*

Концепт нелінійного феномена посередництва в дипломатической традиції: дипломатика дипломатических архивов

Аннотация

В статье анализируются истоки современных принципов посредничества в переговорах, практики заключения договоров, механизмов дипломатии влияния. Использование методологии из парадигмы дипломатики в исследовании процесса поступления, формы, содержания, функционирования, истории создания документов обусловлено обращением к классическим дипломатическим архивам и использование историко-логической, системной, сравнительной методологии для прояснения динамики становления посредничества. Установлено, что нелінійный феномен посередництва по теоретической рефлексии суфийских философов Аль Газали, Ибн Араби согдийской дипломатической практики является общецивилизационным достоянием и широко употреблялся еще во времена дипломатии фараонов, финикийских городов, рыцарских походов и были обобщены в «геометрической» дипломатии Лейбница и Кауница.

Ключевые слова: *династическая дипломатия, геометрическая дипломатия, феномен посередництва в дипломатической традиции, стратагемная дипломатия.*

Постановка проблеми.

Нелінійну інтерпретацію феномену посередництва в регіонах перетину інтересів багатьох етносів та держав було запропоновано суфійськими філософами Аль Газалі, Ібн Арабі. Це була не ідея і не концепт, а швидше технологія успішної поведінки, життєдіяльності у світі насиченому духовними запитами, культурними традиціями, економічними та політичними інтересами різноманітних етносів, протодержав в умовах рухливості меж, кордонів. Саме такою була специфіка територій Центральної Азії майже до XVI ст. Пересування та доставку товарів, обмін товарами шляхами здійснювали люди на верблюдах. Нині, при аналізі міжнародні відносини в Центральній Азії часто вживають терміни XIX ст. європейського походження – «Велика гра», «Шовковий шлях», «Велика шахівниця». Примітно, що ці наративи не мають глибокого коріння в мовах або культурі народів Центральної Азії. Наратив «Велика гра» в 1840 році виражав особистий досвід місій Артура Коноллі, капітана Бенгальської армії британської Ост-Індської компанії по залученню Центральної Азії до світу європейської культури та християнства. Коноллі в 1842 році був страчений бухарським еміром Насруллою і таким чином фраза пережила його і далі була публічно озвучена у виданій у 1851 році книзі сера Джона Кея «Історія війни в Афганістані» [Кея 2014], а потім була популяризована виданим у 1901 році твором Кіплінга. Тоді термін отримує зміст та контекст в формі

зрозумілих лише великим державам правил змагання за вплив, стратегічних та економічних цілей на «величезній шахівниці». Термін «Seidenstraße» («Шовковий шлях») вперше був використаний німецьким географом Фердинандом фон Ріхтгофеном в 1877р. [Richtofen 2014]. Необхідно зазначити, що Ф.Ріхтгофен застосовував його стосовно періоду імперії Хань. Ріхтгофена насамперед цікавили відносини між Європою та Китаєм, а не те, як торгівля та обмін інформацією потенційно могли вплинути на Центральну Азію. Він вважав, що більшість таких контактів припинилося до VIII століття нашої ери. Цей термін набув популярності лише у 1930-х роках, в основному завдяки творам учня Ріхтгофена, шведського дослідника Свена Федіна.

Виклад основного матеріалу.

Шовк був непростим товаром. Значний вплив на перегляд поглядів китайців на цей товар склали согдійці. Саме цей етнос створив умови переходу шовку із політичної дипломатії у в економічну, яка завжди була більш активною у впровадженні модифікацій у технологічні процеси. Секретна технологія виробництва шовку ще з часів «жовтого імператора» Хуан-Ді (близько 2600р. до н.е.) входила в імперську заборону поширювати шовкопряда. Проте, у другій половині I ст. і ця технологія досягла Хотана на південному сході сучасного Сінцзян-Уйгурського автономного району Китаю і далі – в Центральній Азії. Крім того, согдійці навчилися ткати шовкові гобелени кеси. Такий гобелен йшов

на книжкові обкладинки. А согдійська червоно-біла та зелена парча занданечі, яку виготовляли неподалік Бухари, у містечку Зандан, отримала споживача на середньоазіатському ринку [Редина-Томас 2018]. Таку тканину використовували як європейських храмах так й в буддійських печерах Могао неподалік Дуньхуана. Й нині можливо оглянути графіті на скелях і в печерах на шляху до Індії, у верхніх витоках Інду, що свідчить, на думку дослідників, про значний об'єм торгівлі акторів Центральної Азії з Китаєм та Індією у II-Vст. н.е. Приблизно до того періоду відносять архіви: документів з Дуньхуана, що містить Согдійські листи [Лившиц 2008; Фрейман 1962]; документів із фортеці на горі Муг недалеко від Самарканда; китайська хроніка IXст., де согдійці охарактеризовані як успішних купці, які прямували туди, де намічалася вигода; фресок із зображенням підношення согдійському цареві дарів послами китайського імператора в будинку Афрасіаба. Ці документи та артефакти свідчать про те, що согдійські громади, колонії та купецькі гільдії освоїли південний Шовковий шлях від Криму до Маньчжурії. До IVст. численні согдійські торгові діаспори виникли у Китаї, переважно у північних провінціях Ганьсу і Нінся, містах Дуньхуан і Янчжоу, й у політичних центрах імперій Чаньань (сучасний Сіань) і Лоян. З Китаю согдійські купці везли не тільки тканини, а й килими, парфумерію, мускус, рисове вино, камфару, ліки та інші товари. Вплив китайської матеріальної культури на землеробські оази центральноазіатського регіону відбувався не тільки шляхом взаємного товарообміну; воно було багатоплановим. «Для землеробських оаз Середньої Азії насамперед характерно використання шовківництва і шовкоткацтва (Согд); технології виплавки заліза (Фергана) та виготовлення паперу; культивування рису, персиків, абрикосів, кориці. Засвоєння кращо-го у культурі інших країн, зокрема досягнень китайської цивілізації, стало одним із факторів розвитку культур народів Середньої Азії» [Барінова 2013: 342].

Контакти Согдії з Китаєм були ініційовані посольством китайського дослідника Чжан Цянь в часи правління імператора У (роки

правління 141-87 рр. до н.е.) колишньої династії Хань. Чжан написав звіт про свої відвідування західних регіонів Центральної Азії і назвав область Согдіани «Канджу». Таким чином було налагоджено комерційні відносини Китаю із Середньою Азією та Согдіаною. У цих зв'язках помітну роль відіграла логіка посередництва. В согдійських громадах посередництву вчили з 5 років, що сприяло тому, що у 20 років більшість юнаків вже були професійними комерсантами. Серед согдійців був поширентій інтерес до різних релігійних течій (серед них були зороастрійці, буддисти, маніхейці, несторіани, іудеї, мусульмани, язичники [Беленицкий 1973], що у поєднанні з комерційним інтересом, сприяло релігійному місіонерству. Ряд вчених стверджує, що завдяки такому согдійському синтезу духовного та економічного на Шовковому шляху з'явилися прибічники згаданих вище релігій [Cowden & Gurnam 2013]. Зокрема відомо, що патріарх буддійської школи Хуайян (Гірлянда квітів) Фазанг (643-712 рр.) був онуком іммігрантів із Согда або, можливо, з Хорезму [Беленицкий 1973]. Тоді у IV до VIII ст. буддизм пов'язував культурною єдністю весь азіатський континент, крім Сибіру та Близького Сходу [Raine 2014: 147]. Особливу роль розширенні буддійського впливу відіграла така тканина як шовк, що використовувався у буддійських церемоніях. У IV-Vст. частина согдійців приєдналася до маніхейської та несторіанської течій християнства і тим самим поширили його вплив на частину населення китайської імперії, і навіть деякі тюркські племена.

Согдійці, як один із численних іраномовних етносів Согдіани (тадж. Суғд, узб. Sogd) Центральної Азії в період VIст. до н.е. до середини середньовіччя, ефективно використали географічні можливості регіону, зберігаючи у відносинах із близькими та далекими сусідами принцип детериторизації [Соловьева 2009]. Саме цей принцип відкритості сприяв розвитку «ієрархічної концепції правителів та державності». Тобто появи таких євразійських «універсальних» імперій як Китай, Персія, Візантія, державності Аббасидів, Монголі [Stavisky, 2003]. У ній внутрішній світопорядок враховує необхідність «братства» без рів-

ності та однаковості [Stavisky 2003]. На доказ цього концепту вчені наводять такий факт, як існування титулу перського імператора «цар царів», шахіншах. Інститут імператора стояв над етнічно-історичною та духовною багатомірністю. Согдійські комерційні мережі логічно вписувалися в таке переплетення інтересів та можливостей. Согдійські купці для збереження своїх комерційних привілеїв прийняли іслам відразу після того, як араби взяли під контроль землі на стику Середземномор'я. Тоді, ще ранній іслам формувався як відносно універсальна ідентичність: релігійна, соціально-політична, комерційна [Stavisky 2003]. На фундаменті універсалізму закладалися перші суфійські громади і суфії часто подорожували у складі торгових караванів. Дослідники вважають, що саме від согдійців феномен посередництва у синтезі з особливим значенням тріадного комплексу древніх східних етико-релігійних систем висвітлюється у суфійській філософії. Суфій Ал Газалі про свою концепцію трьох світів писав, що її основною особливістю є протиставлення двох світів і посередництво, що сполучає роль третього і далі: ідея посередництва покликана вирішити протиріччя, яке знімає непереборну перешкоду між двома початками у світі та людині [Аль-Газалі 1980]. Така ідея втілюється у понятті дахльоз (чи світ посередника – джабарут) [Dawn 2007: 61], тобто. у поєднанні внутрішнього та зовнішнього світів як місця «дій двох вторгнень: ззовні та всередину» [Dawn 2007: 81]. Таджицькою, фарсі і арабською мовою дахлез – це парадна частина будинку, що з'єднує внутрішні покої з вулицею, тобто. із зовнішнім світом. Про синтез двох сфер, абсолютного буття та абсолютного небуття, що з'єднуються «перешийком» – барзак (барзах), писав також філософ Ібн Арабі [Арабі 2013]. Дослідник Нурулла-Ходжаєва Н.Т. [Нурулла-Ходжаєва 2017] зазначає, що мислителі, що жили в різних частинах ісламського світу, однаково прагнули через подолання різноманітних бар'єрів і протиріч прокласти шлях до конструктивної взаємодії, заснованої на спадкоємності між людьми, поколіннями та культурами. В.Бартольд писав, що в селі Кушані на Зеравшані (на захід від Самарканди) була

будівля, на одній із стін якої були зображені китайські імператори, на іншій – турецькі хани та індійські брахмани, на третій - перські царі та римські імператори [Бартольд 1966: 216]. Таким чином согдійці позиціонували ідею про те, що вони зберегли себе, даючи одночасно простір іншому [Нурулла-Ходжаєва 2017: 122]. Проте, це не завадило согдійцям перехопити дипломатичну ініціативу у парфян та бактрійців у V-VIст. Согдійці за доби першого Тюркського каганату – імперії що об'єднала євразійські землі спромоглися залишити за собою пільги і отримавши підтримку племен, ввійшли у світ тодішніх політичних змагань за першість імперій повноцінними акторами - посередниками [Фрейман 1962]. «В кінці 60-х років VIст. Тюркський каганат в боротьбі за контроль на торгових шляхах Далекого Сходу та Середземномор'я» ввійшов в систему політичних та економічних відносин найбільших держав того часу – Візантії, сасанідського Ірану, Китаю. Зокрема, дослідники вважають, що дипломати, які у 567 р. уклали військову угоду Візантії та Каганату проти персів, були согдійцями [Іерусалимская 1972: 65]. Приблизно водночас у джерелах з'являється термін «тюрк». «Согдійці передавали його як турк (мн.ч. туркут) – «тюрки». Останню форму запозичували китайці (туцзюе-тюркют), оскільки спочатку дипломатичні та письмові зносини між тюрками та Китаєм здійснювалися за допомогою согдійців та согдійського письма» [Dawn 2007]. Творчий, військовий та комерційний симбіоз согдійців та тюрків відбивався у багатьох починаннях. В своїй багатоплановій діяльності согдіанці не спиралися на політичну чи військову владу. У них не було імперії, і їхня політична організація в Согдіані мала форму невеликих князівств із своїми лідерами. Вони склали собою мультикультурну єдність торговельних спільнот, які живуть під егідою різних імперських держав [Cowden & Gurnam 2013]. У Согдіані, звичайно ж, були армії, вони брали участь у військових кампаніях і обороняли свої міста від постійної загрози степових кочівників зі степів. Але їх успіх не визначався військовою силою. Швидше, согдійці досягли успіху завдяки своїй мобільності, гнучкості та

індивідуальності [Редина-Томас 2018].

Вчений В.В.Бартольд зазначав, що по ролі в торгівлі та посередництві согдіців можливо порівняти із фінікійцями [Бартольд 1964]. Для підтвердження цього порівняння звернемося до так званого Амарнського архіву (The Amarna Archive, The Amarna Letters) [Raineу 2014]. Цей архів представлено документами, значну частину якої становлять листи:, відправлені правителями держав древнього Близького Сходу та міст Східного Середземномор'я фараонам Аменхотепу III (бл. 1391-1353рр. до н.е.) та Аменхотепу IV (бл. 1353-1336рр. до н.е.), а також, у поодиноких випадках, відправлені фараонами зазначеним правителям. Документи були написані клинописними знаками аккадською мовою на глиняних табличках (аккадська мова була мовою народного спілкування у другій половині II тис. до н.е.). Цей архів отримав свою назву за місцем його виявлення – поселення Телль ель-Амарна, розташованого на східному березі р. Ніл. У давнину цьому місці розташовувався Ахетатон (др. єгип. «горизонт Атона») – столиця давньоєгипетського держави, заснована в XIV в. до н.е. Аменхотеп IV (Ехнатон) [Raineу 2014]. Дослідник Й. Кнудзон поділяє листи з Амарнського архіву на дві групи. До першої він відносить документи, пов'язані з «великими державами» древнього Близького Сходу другої половини II тис. до н.е., статус яких у листуванні більш-менш близький до статусу Єгипетської держави. До другої групи входять документи від правителів міст Східного Середземномор'я, у тому мірою залежних від Єгипту [Knudtson 1915]. Сотні листів правителів фінікійських і палестинських міст, знайдені в палаці Ехнатона, характеризують особливу увагу правителів Єгипту до Фінікії. У цих листах згадується понад сорок міст на ліванському узбережжі і в долині Бекаа, велика частина яких представляла собою столиці крихітних держав. У них правила місцеві царі. Правителі цих поселень користувалися великою свободою у внутрішніх справах і навіть у зносинах з сусідніми царьками. Єгипетський фараон, приєднавши черговий фінікійський місто до своєї держави, що не звільняв його царя, а лише зобов'язував платити дани-

ну Єгипту, видавати перебіжчиків і не укладати союзи з іншими великими державами – Хеттским царством і Мітанні. Кожен з правителів приносив клятву вірності фараону. Той намічав серед дітей правлячого царя його майбутнього спадкоємця і брав його в заручники. Відтепер юнак жив при єгипетському дворі. Після смерті царя він зобов'язаний був якомога швидше принести клятву вірності своєму єгипетському сюзерену. Там же, при дворі фараона, проживали і діти багатьох фінікійських і сирійських аристократів. Так, Аменхотеп II вивіз з Азії 232 сина і 323 дочки місцевих вельмож. Подібні заходи забезпечували повну покірність провінційної влади. Вся фінікійська земля вважалася «землею фараона», а місцеві царьки були лише його ставлениками, його «чиновниками». Так, правитель Сидону писав в Амарну: «Сидон – рабня царя, мого пана, її він доручив в мої руки». У Фінікії і Сирії жили єгипетські чиновники. Вони спостерігали за надходженням данини і були посередниками в міжособних чварах царьків. Єгипет намагався не допускати воєн між підвладними йому містами. А їхні правителі раз у раз зверталися до фараона за допомогою, засипали скаргами один одного, звинувачуючи своїх суперників в зраді Єгипту і просячи вирішити в їх користь суперечку. Допомога була далеко не безкорисливою. Золото і інші подарунки вважалися найкращим свідченням правоти в будь-якій тяжбі. Втім, адміністрація фараона байдуже ставилася до цих доносів і не поспішала приймати будь-яких заходів. Цікаво, що резиденції єгипетських чиновників, – їх називали аккадською «рабицю», «намісники», – розташовувалися не в царських містах, а на «нейтральній» території – в декількох незначних азійських містах, які, мабуть, вважалися володіннями фараона і не підпорядковувалися жодному з місцевих царів. В околицях цих міст перебували гавані для висадки єгипетських військ і доставки провіанту. Рабицю управляли також територіями, які не входили в ведення правителів міст, – пустками, лісами, гірськими схилами. Під управлінням єгиптян знаходилися і кілька гаваней на морському березі, наприклад Уллаза, звідки також вивозили кедрові стовбури. Фіні-

кійські моряки, що знаходилися на службі у єгипетського фараона Нехо II, вперше обійшли навколо Африки, випередивши на двадцять століть Васко да Гама. Далеко від берегів вдень вони орієнтувалися за Сонцем, а вночі – по Малій ведмедиці та Полярній зірці. Відкриття цих способів навігації строго трималося в таємниці. Фінікійці – що було незвичним для того часу – вважали за краще уникати воєн. Гідним себе заняттям вони вважали торгівлю, і засновані ними поселення були торговими факторіями, а не опорними пунктами для захоплення нових територій. Виникали конфлікти з іншими державами прагнули врегулювати дипломатичними методами, а якщо вони не досягали успіху, то йшли на поступки, встановлювали торговельні зв'язки з районами, які перебували поза сферою інтересів цих держав. Найбільший фінікійський торговий місто Тир вів велику торгівлю в західній частині Середземномор'я, де вихідці з Тиру заснували велику кількість колоній. Фінікійці будували ці колонії головним чином на островах і берегах західного Середземномор'я, поступово просуваючись по морському шляху, який вів від берегів Фінікії до берегів Іберії, головним чином до Тартесс. Цей шлях вів через Сицилію, Мальту, Пантеллерія до стародавнього міста Гадер (латинської Гадесом, сучасному Кадису), заснованому фінікійцями на острові біля гирла річки Гвадалквівіра, фінікійці заснували місто «Рош-Мелькарт» («Голова Мелькарта», головного бога Тіра). Місто Караліс (Кальярі) на острові Сардинії також вважався фінікійською колонією. Яскраву картину широкого розмаху фінікійської морської торгівлі і колонізації дає «Періпл Ганнона карфагенянина», текст якого запозичений з офіційного документа, який перебував в храмі бога Еля в Карфагені. У цьому «Періпле», текст якого відноситься до VI ст. до н. е., наводиться указ про подорож, а також опис подорожі Ганнона навколо Африки [López-Ruiz 2021; Doak & López-Ruiz 2019; Martin 2017]. Фінікійці проникли і в східні країни. На ринках Тіра продавалися товари, привезені з Вірменії. У Месопотамії на Євфраті фінікійці заснували свою колонію – місто Еддану. Сирія і Палестина постачали Фінікію сировиною, різними

товарами, а також робочою силою. З Аравії фінікійці отримували прянощі. Цілий ряд колоній фінікійці заснували в Єгипті, з яким їх з'єднували стародавні торговельні та культурні зв'язки. Таким чином, фінікійський торгівля і фінікійський колонізація досягають в XVI-XII та особливо в X-IX ст. до н.е. величезного розмаху. Фінікійська колонізація в значній мірі передредавньогрецької колонізації. Очевидно, грекам довелося протягом деякого часу вести досить запеклу боротьбу з фінікійськими торговцями [López-Ruiz 2021; Doak & López-Ruiz 2019; Martin 2017]. Культурний вплив фінікійців (і карфагенян) в середземноморських країнах було дуже велике. Жителі країн, на узбережжі яких фінікійці створювали свої колонії, переймали у них секрети ремесел. Населення Північної Африки слідом за сторонніми колоністами стало вирощувати оливкові дерева і виноград. Фінікійський мова перетворилася на «лінгва франка» - міжнародна мова купців – у всьому Середземномор'ї. «Золотий вік» Фінікії ще довго кидав свій відсвіт на всі сусідні і заморські країни. У Карфагені діяла вельми ефективна для свого часу система державного правління. Вищим органом влади був Рада старійшин, що складався з 300 довічно призначуваних членів, і свого роду «президії» з 10 чоловік. Крім того був Рада 104-х, щось на зразок нижньої палати парламенту. Його обирали спеціальні комісії - Кентаро. Виконавча влада перебувала в руках магістратів, очолюваних двома суфет, що обираються Радою 104-х терміном на рік. Рада ж вибирав двох стратегів, які командували військами. Народні збори грало роль арбітра і збиралося в тому випадку, якщо законодавча влада не могла прийняти узгодженого рішення. Грецький філософ Аристотель, захоплювався карфагенської політичною системою, вважав, що вона близька до ідеальної, бо запобігає як встановлення тиранії, так і народні заколоти.

Карфаген володів великими територіями в Північній Африці, південній Іспанії, західній Сицилії, на Сардинії. У пошуках нових ринків карфагеняни організовували великі морські експедиції, сміливо йшли в невідоме. Так, мандрівник Гімількон під час одно-

го з плавань побував в Бретані, на Корнуоллі, пройшов через Ла-Манш, дістався до гирла Рейну. Фінікійці намагалися перетнути і Атлантичний океан. Їм вдалося досягти Саргасова моря. Визначною подією стала експедиція Ганнона Мореплавця до берегів Західної Африки. У ній взяли участь близько 30 тисяч осіб, що розмістилися на 60 судах. Карфагеняни допливли до Камеруну, засновуючи по шляху нові міста, які відразу заселялися перебували на судах людьми.

Цілком можливо, що саме племінне назва «фінікійці» походить від єгипетського слова «Фенех», що означає «кораблебудівник». Навіть грецький історик Геродот, що жив в V столітті до н. е., пише, що серед кораблів всього перського флоту «найкращим ходом відрізнялися кораблі, поставлені фінікіянами». Найдавнішим типом фінікійського корабля був важкий, але дуже пристосований для мореплавання корабель, що йшов головним чином під вітрилами і призначений для перевезень значних вантажів [López-Ruiz 2021; Doak & López-Ruiz 2019; Martin 2017].

Необхідно далі зауважити, що подібні торгівельні мережі будували представники Ордену храмовників або тамплієрів. Їх посередницька діяльність склала значний вплив на розвиток банківської. Витоки такої справи можливо спостерігати з часів Першого хрестового походу, що завершився в 1099 році взяттям Єрусалима і утворенням на Святій землі християнського Єрусалимського королівства. Більшість лицарів-хрестоносців, порухавши своє завдання виконаним, повернулися на батьківщину. Однак завоювання в Палестині потрібно було захищати. Так в 1118 році, при королі Балдуїні II в Єрусалимі виник чернецький лицарський орден, що став згодом відомим як орден тамплієрів (храмовників). Успіху Храмовників сприяли їх фінансові операції. Орден храмовників або тамплієрів виник в 1119 році. Орден був створений вісьмома представниками ордену іонітів (госпітальєрів), що виділилися в окреме братство. Першим великим магістром або гросмейстером був обраний Гуго де Пайанс. Король Балдуїн Другий виділив братству частина власного палацу, побудованого на місці стародав-

нього Соломонового храму (Лависс & Рамбо, 2003). Звідси і назва громади – тамплієри. Статут ордену «Бідних братів Єрусалимського храму» – бідність – був розроблений при активній участі Бернара Клервоського, пізніше зарахованого до лику святих. Коли в 1102 році папа Олександр III особливою дозволеною Буллою звільнив Тамплієрів від опіки Єрусалимського патріарха і єпископів і дозволив їм мати власне духовенство, то Орден Лицарів Храму став справжньою державою в державі підлеглій безпосередньо одному папі і за багатством і могутністю міг суперничати з багатьма монархами. В силу особливих привілеїв Орден мав власне військо, поліцію, суд, володів величезними грошовими багатствами та земельними наділами у всіх державах Європи. У 1128 орденський статут остаточно було затверджено папою Гонорієм Другим на соборі в Труа і під скіпетром гросмейстера в одній лише Європі опинилося 10 тисяч осель, власний флот, банківські контори. Доходи Тамплієрів зростали. І джерелом цих небачених багатств була не тільки військова здобич і пожертвування віруючих та дари монархів, а лихварство, поставлене храмовниками на недосяжний для свого часу рівень. Оскільки Орден в своєму розпорядженні мав приорат у всіх державах Європи і Близького Сходу, то тамплієри скористалися цим представництвом для проведення безготівкових переказів грошей. Операція фізичного перевезення золота була замінена переводами з рахунку на рахунок за листами скарбників приорату. Жоден світський лихвар не міг тоді скласти конкуренція Ордену в наданні клієнтам подібних послуг: Храмовники видавали грошові позики, як правило, під заставу; якщо мова йшла про королів або впливових феодалів, заклад, з огляду на етикет пристойності, оформлявся як «передача на зберігання». У 1204 році, наприклад, англійський король Іоанн Безземельний «передав на зберігання» в лондонській «Тамплі» коронні коштовності, а в 1220 році на «зберіганні» у англійських тамплієрів знаходилася навіть велика королівська печатка Англії. Часто тамплієри брали на зберігання важливі державні документи. Так, в паризькому замку зберігався оригінал договору, укла-

деного в 1258 році між французьким королем Людовіком Святим і послом англійського короля Генріха III; 1261 року там же виявилася і корона англійських королів, яка зберігалася у тамплієрів десять років. Крім безготівкового переказу грошей, тамплієри ввели ряд банківських інновацій: банківське представництво (у всіх великих містах були так звані Темпл, що по суті справи представляли собою банківські установи); відокремлення банківських операцій від купецької торгівлі; система чеків і акредитивів; «поточний рахунок». Перший відомий нам договір позики датований 1135-м роком. Військова міць ордена була значна. У його рядах було близько 15000 лицарів і 45000 сержантів, не рахуючи васалів. Ця армія була розсіяна по всій Європі і не могла вести масштабні військові дії, але зате могла контролювати цінності ордена. Всі срібні рудники в Європі перебували під контролем Хрामовників. Тамплієри користувалися недоторканністю на будь-якій війні між християнами і пов'язані з аристократичними родами Європи, вони мали значний придворний досвід і знали всіх, що сприяло зростанню їх іміджу спритних і вірних агентів. Прибуткова торгівля, жвава банкірська і вексельна справа безперервно збільшували статки Ордена, які зберігалися в його головному банку – паризькому Тамплі. У другій половині XIII століття щорічний дохід Ордена складав 54 мільйони франків. Під час третього хрестового походу англійський король Ричард Левове Серце, як завжди, гостро потребував в грошах, продав або заклав лицарям Храму захоплений ним у Візантії острів Кіпр, за який в 1191р. тамплієри заплатили аванс в 40 тисяч безантів (золотих), а 60 тисяч віддали пізніше [Лависс & Рамбо 2003].

У своїй праці «Монадологія» (1714р.) Г.В.Лейбніц під впливом китайсько-согдійської традиції трактує гармонію як єдність варіативності та погодженості. У вченого моделю влади виступає суспільний діалог і, відповідно, дипломатія стає не тільки інструментом погодження владних інтересів, але й самою владою. Цей концепт Г.Лейбніца гармонізував погляди багатьох вчених і політиків. Серед них були філософ Х. Вольф, австрійський дипломат Кауніц, Петро I [Wilkinson 2008]. При

чому Венцель (Венцеслав) Антон Кауніц ввійшов в історію як автор «дипломатичної революції» 1755-1956рр. Він революціонував дипломатію новою «геометрією» альянсів. Як прибічник картезіанства (Р.Декарта, Г.Лейбніца, Х.Вольфа), він впроваджував математичний підхід у плануванні політичного процесу. Монада отримує вид алгебраїчної формули або китайської стратегії (Schilling, 1994). В.Кауніц, як і його університетський вчитель Х.Вольф, захоплювався ідеями Китаю. Пізніше англійський історик Р.Бейн назвав «геометрію дипломатії». В.Кауніца шедевром політичного передбачення й дипломатичної проникливості (Lindberg, 2001). В.Кауніц успішно застосував свій метод під час підписання Ахенського миру 1748р. В.Кауніц був прибічником планів Х.Вольфа та Г.Лейбніца [Osiander, 1994; Johnson, 2012]. Ці плани були в 1721 р. озвучено у виступі Х.Вольфа. Мова йшла про корисність досвіду конфуціанського Китаю в державному управлінні. Передбачалося створення в Європі та Азії єдиної монади. Х.Вольф та Г.Лейбніц як вчені, як чиновники прагнули створити центральноєвропейський політичний союз, розвинути торгові шляхи по лінії Захід–Схід. Інтерес і захоплення китайською культурою принесли місіонери-єзуїти, які ще до VIIст. почали проникати в Китай. Своїми знаннями, особливо в галузі точних наук, вони заслужили визнання китайських інтелектуалів. Ряд єзуїтів отримали посади при дворі і навіть були наближені до імператора. Через єзуїтів, їх листи, книги Європа пізнавала культуру Китаю. У Франції XVIII ст. панувала мода на все китайське [Osiander 1994]. Відомий американський синолог Херлі Глесснер Кріл (2001) зазначає, що нові відомості про Китай прийшли в Європу саме в той час, коли вони могли здобути найбільший ефект. Ті, хто протестував проти беззаперечного панування християнських догм, вітали все нове, що несла китайська філософія. Антиаристократичні настрої стимулювали інтерес до китайської систем державного управління. Французький дослідник В. Піно пише: «Шанувальники Китаю були переконані, що там і тільки там вони знайшли країну, в якій особисті якості дозволяли людині досягти вищих державних посад,

країну, в якій людина займала в соціальній ієрархії місце, відповідне її заслугам. У Європі нічого подібного не було, або майже не було. Всі місіонери з різних країн співали дифірамби чудовій системі державного управління, побудованій тільки на заслугах» [Pinot 1934: 349,385]. Філософи епохи Просвітництва, які мріяли вийти за рамки віджилої соціальної моралі феодального суспільства, з подивом для себе виявили, що ще за два тисячоліття до них у Китаї Конфуцій дійшов до тих же думок і боровся за те ж саме. Таким чином, Конфуцій став священним покровителем Просвітництва. Вольтер теж писав, що виникає повага до епохи, в якій жили за законами Конфуція. Звичайно, все це було перебільшенням та ідеалізацією. У XII-XIII ст. саме Сицилійське Королівство більшою мірою, ніж інші держави Європи, намагалося побудувати систему високоцентралізованого державного управління, схожу на ту, що існувала в Китаї вже упродовж тисячоліття. У XVII-XVIII ст. у

створенні бюрократичного апарату Бранденбургу – Пруссії китайська традиція відіграла значну роль. «Великий Курфюрст» Фрідріх Вільгельм (1620-1688рр.), закладаючи основи пруської бюрократичної держави, виявляв глибокий інтерес до Китаю і деякий час плекав надію встановити прямі взаємини з цією країною. Він збирав книги китайською мовою і підтримував вчених у вивченні китайської мови. Його наступник Фрідріх III (у 1701р. став королем Пруссії Фрідріхом I) підтримував інтерес до Китаю свого радника – Готфріда Вільгельма Лейбніца, який цікавився Китаєм упродовж всього життя.

Висновок.

Вищевикладене дозволяє стверджувати, що «посередництво» – це асиміляція, а свого роду готовність акторів міжнародних відносин дотримуватися універсальних цінностей, і визнавати право індивіда бути у складі однієї чи кількох громад одночасно.

Бібліографічні посилання

- Cowden, St. & Gurnam, S. (Eds.). (2013). *Acts of Knowing: Critical Pedagogy in, Against and Beyond the University*. Bloomsbury Publishing USA.
- Dawn, M.M. (2007). *Landmarks of the Persian Renaissance: Monumental Funerary Architecture in Iran and Central Asia in the Tenth and Eleventh Centuries* [Ph. D. Dissertation, Massachusetts Institute of Technology].
- Doak, B.R., & López-Ruiz, C. (2019). *The Oxford Handbook of the Phoenician and Punic Mediterranean*. Oxford University Press.
- Johnson, S.F. (Ed.). (2012). *The Oxford Handbook of Late Antiquity*. Oxford University Press.
- Kaye, J.W. (2014). *History of the War in Afghanistan* (Vol. 1). CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Klingenstein, G. & Szabo, F. (Eds.). (1996). *Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg 1711-1794. Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung*. Andreas Schnidel Verlagsatelier.
- Knudtzon, J.A. (1915). *Die El-Amarna-Tafeln, mit Einleitung und Erläuterungen*. Hinrichs. <https://archive.org/details/dieelamarnatafel01knud/page/16/mode/2up>
- Lindberg, B. (2001). *Political Aristotelianism in the Seventeenth Century*, in: *M.Pade (Ed.), Renaissance Readings of the Corpus Aristotelicum*, Proceedings from the Conference Held in Copenhagen 23-25 April, 1998. Museum Tusulanum Press, 241-254.
- Linklater, A. (1998). *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*. University of South Carolina.
- López-Ruiz, C. (2021). *Phoenicians and the Making of the Mediterranean*. Harvard University Press.
- Martin, S.R. (2017). *The Art of Contact: Comparative Approaches to Greek and Phoenician Art*. University of Pennsylvania Press.
- Osiander, A. (1994). *The States System of Europe, 1640-1990: Peacemaking and the Conditions of International Stability*. Clarendon Press.
- Pinot, V. (1934). *Le Chine et la formation de l'esprit philosophique en France (1640-1740)*. Librairie orientaliste Paul Geuthner.
- Rainey, A.F. (Comp.). (2014). *The El-Amarna Correspondence (Vol.2): A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna based on Collations of all Extant Tablets*. Brill.

- Richthofen, F. (2014). *China: Ergebnisse Eigener Reisen Un Darauf Gegründeter Studien*. Nabu Press.
- Schilling, L. (1994). *Kaunitz und das Renversement des alliances. Studien zuraußenpolitischen Konzeption Wenzel Antons von Kaunitz*. Duncker & Humblot.
- Stavisky, B.Y. (2003). Once More About Peculiarities of the Sogdian Civilization of the 4th-10th Centuries. Retrieved August 12, 2021 from <http://www.transoxiana.org/Eran/Articles/stavisky.html>
- Wilkinson, R. (2008). Reflections on China in the work of Leibniz, Wolff and Kant. *Skepsis: A Journal for Philosophy and Interdisciplinary Research*, 19(1-2), 112-135.
- Аль-Газали, А.-Х. (1980). *Воскрешение наук о вере (Ихйа' 'ulum ad-din). Избранные главы*. Пер. В.В. Наумкина. М.: Наука.
- Араби, Ш. А. ибн (2013). *Избранное*. Пер. И.Р.Насыров. М.: Языки славянских культур; Садра.
- Баринова, Е.Б. (2013). Китайский импорт в Парфии, Бактрии, Маргиане, Согдиане и Устуншане в домонгольский период. *Исторический журнал: научные исследования*, 3(15), 338-347. <https://doi.org/10.7256/2222-1972.2013.3.7819>
- Бартольд, В. В. (1966). *Сочинения*. Т.6. М.: Наука, Главная редакция восточной литературы.
- Бартольд, В.В. (1964). *К вопросу об языках согдийском и тохарском*, в: Бартольд В.В. *Сочинения*. Т.2, ч.2, М.: Наука, 461-470.
- Беленицкий, А.М. (1973). *Монументальное искусство Пенджикента. Живопись, скульптура*. М.: Искусство.
- Зайцев, Р.В. (2003). *Миссия иезуитов в Китае (XVII-XVIII вв.) в контексте взаимодействия цивилизаций*, в: *Путь Востока. Межкультурная коммуникация*. Материалы VI Молодежной научной конференции по проблемам философии, религии, культуры Востока. Серия «Symposium». Вып.30. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 106-109.
- Иерусалимская, А.А. (1972). *«Великий Шелковый путь» и Северный Кавказ*. СПб.: Государственный Эрмитаж.
- Крил, Ч.Х. (2001). *Становление государственной власти в Китае: Империя Западная Чжоу*. Пер. Р.В.Котенко. СПб.: Евразия.
- Лависс, Э., Рамбо, А. (Ред.). (2003). *Эпоха хрестовых походов*. Пер. М.Гершензон. М.-СПб.: Полигон.
- Лившиц, В.А. (2008). *Согдийская эпиграфика Средней Азии и Семиречья*. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета.
- Нурулла-Ходжаева, Н.Т. (2017). «Танцующие» купцы вне империй на шёлковом пути. *Вестник МГИМО-Университета*, 1(52), 119-139. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2017-1-52-119-139>
- Редина-Томас, М.А. (2018). *Провинциальная администрация в касситской Вавилонии XIV-XIII вв. до н.э. (по материалам документов из Нинпура)*. Диссертация кандидата исторических наук, Институт восточных рукописей.
- Соловьева, А.Н. (2009). Детерриторизация социальных практик в контексте этнокультурных ландшафтов. *Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки*, 5, 126-129.
- Фрейман, А.А. (1962). *Согдийские документы с горы Муг*. Вып.1: Описание, публикации и исследование документов с горы Муг. М.: Изд-во восточной литературы.
- Хенниг, Р. (1961). *Неведомые земли*. Пер. Л.Ф.Вольфсон, Р.З.Персиц. Т.1. М.: Изд-во иностранной литературы.

References

- Al'-Gazali, A.-H. (1980). *Voskreshenie nauk o vere (Ikhia' 'ulum ad-din). Izbrannye glavy* [Resurrection of the sciences of faith (Ihya' 'ulum ad-din). Selected chapters]. Per. V.V.Naumkina. M.: Nauka. (in Russian)
- Arabi, S. A. ibn (2013). *Izbrannoe* [Favorites]. Per. I.R.Nasyrov. M.: Yazyki slavyanskikh kul'tur; Sadra. (in Russian)
- Barinova, E.B. (2013). *Kitaiskii import v Parfii, Baktrii, Margiane, Sogdiane i Ustushane v domongol'skii period* [Chinese imports to Parthia, Bactria, Margiana, Sogdiana and Ustushan in the pre-Mongol period]. *History Magazine: Researches*, 3(15), 338-347. <https://doi.org/10.7256/2222-1972.2013.3.7819> (in Russian)
- Bartol'd, V.V. (1964). *K voprosu ob yazykakh sogdiiskom i tokharskom* [On the question of the Sogdian and Tocharian languages], in: *Bartol'd, V.V. Sochineniya*. Vol.2, pt.2). M.: Nauka, 461-470. (in Russian)

- Bartol'd, V.V. (1966). *Sochineniya* [Works]. Vol.6. M.: Nauka, Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury. (in Russian)
- Belenitskii, A.M. (1973). *Monumental'noe iskusstvo Pendzhikenta. Zhivopis', skul'ptura* [Monumental art of Penjikent. Painting, sculpture]. M.: Iskusstvo. (in Russian)
- Cowden, St. & Gurnam, S. (Eds.). (2013). *Acts of Knowing: Critical Pedagogy in, Against and Beyond the University*. Bloomsbury Publishing USA.
- Creel, H.G. (2001). *Stanovlenie gosudarstvennoi vlasti v Kitae: Imperiya Zapadnaya Chzhou* [The Formation of State Power in China: The Western Zhou Empire]. Per. R.V.Kotenko. SPb.: Evraziya. (in Russian)
- Dawn, M.M. (2007). *Landmarks of the Persian Renaissance: Monumental Funerary Architecture in Iran and Central Asia in the Tenth and Eleventh Centuries* [Ph. D. Dissertation, Massachusetts Institute of Technology].
- Doak, B.R. & López-Ruiz, C. (2019). *The Oxford Handbook of the Phoenician and Punic Mediterranean*. Oxford University Press. (in English)
- Freiman, A.A. (1962). *Sogdiiskie dokumenty s gory Mug* [Sogdian documents from Mount Mug]. Iss.1: Opisanie, publikatsii i issledovanie dokumentov s gory Mug. M.: Izdatel'stvo vostochnoi literatury. (in Russian)
- Hennig, R. (1961). *Nevedomye zemli* [Terra Incognitae]. Per. L.F.Vol'fson & R.Z.Persits. Vol.1. M.: Izd-vo inostrannoi literatury. (in Russian)
- Ierusalimskaya, A.A. (1972). «*Velikii Shelkovyi put*» i Severnyi Kavkaz [The Great Silk Road and the North Caucasus]. SPb.: Gosudarstvennyi Ermitazh (in Russian)
- Johnson, S.F. (Ed.). (2012). *The Oxford Handbook of Late Antiquity*. Oxford University Press. (in English)
- Kaye, J.W. (2014). *History of the War in Afghanistan*. Vol.1. CreateSpace Independent Publishing Platform. (in English)
- Klingenstein, G. & Szabo, F. (Eds.). (1996). *Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg 1711-1794. Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung* [State Chancellor Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg 1711-1794. New perspectives on politics and culture of European education]. Andreas Schnidel Verlagsatelier. (in German)
- Knudtzon, J.A. (1915). *Die El-Amarna-Tafeln, mit Einleitung und Erläuterungen* [The El Amarna panels, with introduction and explanations]. Hinrichs. <https://archive.org/details/dieelamarnatafel01knud/page/16/mode/2up> (in German)
- Lavisse, E. & Rambaud, A. (Ed.). (2003). *Epokha khpestovykh pokhodov* [The era of crusading campaigns]. Per. M.Gershenzon. M., SPb.: Poligon (in Russian)
- Lindberg, B. (2001). *Political Aristotelianism in the Seventeenth Century*, in: *M.Pade (Ed.). Renaissance Readings of the Corpus Aristotelicum*, Proceedings from the Conference Held in Copenhagen 23-25 April, 1998. Museum Tusulanum Press, 241-254.
- Linklater, A. (1998). *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*. University of South Carolina.
- Livshits, V.A. (2008). *Sogdiiskaya epigrafika Srednei Azii i Semirech'ya* [Sogdian epigraphy of Central Asia and Semirechye]. SPb.: Izd-vo Sankt-Peterburgskogo universiteta. (in Russian)
- López-Ruiz, C. (2021). *Phoenicians and the Making of the Mediterranean*. Harvard University Press.
- Martin, S.R. (2017). *The Art of Contact: Comparative Approaches to Greek and Phoenician Art*. University of Pennsylvania Press.
- Nurulla-Khodjaeva, N.T. (2017). “Tantsuyushchie” kuptsy vne imperii na shelkovom puti [“Dancing” Merchants Beyond the Empires on the Silk Road]. *Mgimo Review of International Relations*, 1(52), 119-139. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2017-1-52-119-139> (in Russian)
- Osiander, A. (1994). *The States System of Europe, 1640-1990: Peacemaking and the Conditions of International Stability*. Clarendon Press.
- Pinot, V. (1934). *Le Chine et la formation de l'esprit philosophique en France (1640-1740)* [China and the formation of the philosophical spirit in France (1640-1740)]. Librairie orientaliste Paul Geuthner. (in French)
- Rainey, A.F. (Comp.). (2014). *The El-Amarna Correspondence (Vol.2): A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna based on Collations of all Extant Tablets*. Brill.

- Redina-Tomas, M.A. (2018). *Provintsial'naya administratsiya v kassitskoi Vavilonii XIV-XIII vv. do n.e. (po materialam dokumentov iz Nippura)* [Provincial administration in Kassite Babylonia XIV-XIII centuries]. PhD Dissertation, Institute of Oriental Manuscripts. (in Russian)
- Richthofen, F. (2014). *China: Ergebnisse Eigener Reisen Un Darauf Gegründeter Studien* [China: Results of our own travels founded by studies]. Nabu Press. (in German)
- Schilling, L. (1994). *Kaunitz und das Renversement des alliances. Studien zuraußenpolitischen Konzeption Wenzel Antons von Kaunitz* [Kaunitz and the reversement of the Alliance. Studies Outside Political Conception Wenzel Antons of Kaunitz]. Duncker & Humblot. (in German)
- Solov'eva, A. N. (2009). Deterritorialization of social practices in the context of ethnocultural landscapes [Deterritorialization of social practices in the context of ethnocultural landscapes]. *Vestnik of Northern (Arctic) Federal University. Humanitarian and Social Sciences*, 5, 126-129. (in Russian)
- Stavisky, B.Y. (2003). Once More About Peculiarities of the Sogdian Civilization of the 4th-10th Centuries. Retrieved August 12, 2021 from <http://www.transoxiana.org/Eran/Articles/stavisky.html>
- Wilkinson, R. (2008). Reflections on China in the work of Leibniz, Wolff and Kant. *Skepsis: A Journal for Philosophy and Interdisciplinary Research*, 19(1-2), 112-135.
- Zaitsev, R.V. (2003). *Missiya iezuitov v Kitae (XVII-XVIII vv.) v kontekste vzaimodeistviya tsivilizatsii* [Mission of the Jesuits in China (XVII-XVIII centuries) in the context of the interaction of civilizations], in: *Put' Vostoka. Mezhekul'turnaya kommunikatsiya*. Materialy VI Molodezhnoy nauchnoy konferentsii po problemam filosofii, religii, kulturyi Vostoka. Seriya «Symposium». Vyip.30. SPb.: Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obschestvo, 106-109. (in Russian)